

Posudek na disertační práci Petra Eliáše *Překlady a poezie členů Skupiny 42*

Práce Mgr. Petra Eliáše zkoumá na pozadí dobových tezí o funkci umění a programové poetiky Skupiny 42 překlady dvou členů této umělecké skupiny, Jiřiny Haukové a Jiřího Koláře, přičemž se je snaží včlenit do kontextu původního díla obou básníků a také dokázat, že nejen původní dílo, ale právě i ony jsou ovlivněny skupinovou poetikou. U každého z básníků si Petr Eliáš k analýze jejich překladů vybírá jednoho autora, kterého překládali opakovaně (u Haukové je to Dylan Thomas, u Koláře Carl Sandburg), a vedle toho se věnuje básni *Waste Land* T. S. Eliota, jež je průsečíkem jejich překladatelských zájmů (překládali ji oba, byť každý v autorské dvojici s dalším tvůrcem). Překlady jsou představovány na pozadí původního díla autorů, respektive těch sbírek, které se nejtěsněji vážou k poetice skupiny. Významnou roli při analýze hraje srovnávání prvních a pozdějších verzí překladů a snaha odhalit určité reflektované tendence překladatele v práci s originálem.

Základní teze práce – že jelikož jsou překlady integrální součástí básnického díla, jsou i ony ovlivněny skupinovou poetikou, ať už ve výběru básníků k překladu, nebo v samotné překladatelské práci, je podle mého názoru přesvědčivě doložena na příkladu překladatelského díla Jiřího Koláře. Určité výhrady (podrobněji formulované níže) bych měla ke způsobu jakým se autor snaží totéž dokázat na překladech Dylana Thomase z pera Jiřiny Haukové. Přesvědčivě pak opět působí výsledky analýzy překladů *Pusté země* a jejich závěrečné srovnání. Práce podle mě splňuje své základní cíle a je zajímavým příspěvkem ke zkoumání obecnějšího tématu souvztažností mezi původní a překladovou literární tvorbou. Oceňuji i snahu o originální metodický přístup – význam, jež autor připisuje srovnávání různých verzí téže básně, a závěry, které z těchto srovnání v některých případech plynou.

Struktura práce je – na úrovni formálního členění na oddíly – přehledná a logická; autor postupuje od obecného nástinu dobových polemik o umění, z nichž vzešla teoretická východiska Skupiny 42, k představení skupiny jako celku, vzájemných vztahů jejích členů a také vztahů, které měli někteří k jejímu hlavnímu teoretikovi J. Chalupeckému. Poté se věnuje oběma vybraným autorům, přičemž u každého přechází od základních konstant vlastní tvorby k tvorbě překladové. Na konci pak oba básníky propojuje srovnáním jejich překladů *Waste Land* a závěrečnou reflexí jejich práce. Měla bych ovšem poznámku k reálnému obsahovému naplnění některých oddílů. Úvod k reflexi překladů Jiřího Koláře velmi přesvědčivě ukazuje styčné body Kolářovy a Sandburgovy poetiky a dokumentuje i blízkost Sandburgovy poezie k ideovým východiskům Skupiny 42 (což autor dokládá i Kolářovými a Kotalíkovými výroky z doslovů k oběma vydáním sandburgovského výboru). Naproti tomu úvod k rozboru překladů Jiřiny Haukové je informačně daleko skoupější. Autor v něm tvrdí, že řadit Thomase mezi surrealisty by bylo nepřesné a vzápětí cituje výrok Haukové o Thomasově poezii. Ten ho charakterizuje ani ne jako surrealistu a tvůrce automatických textů, ani jako představitele „intelektuální poezie valéryovského typu“, ale konstatuje, že je obojím zároveň, že bezbřehá obrazivost je v jeho básních ve službách přesného významu a naopak přesný význam vychází z bezbřehé obrazivosti – a poté už tento oddíl uhne k anekdotě o Thomasově pověstné nesrozumitelnosti, kterou vzápětí končí. O tom, v čem je Thomas blízký myšlenkám Skupiny 42, se příliš nedovídáme a i jeho styčné plochy s poetikou Haukové autor z nějakého důvodu upřesňuje až na samotném konci triadvacetistránkového rozboru překladů (dříve poznamenává pouze to, že Haukovou patrně oslovilo jeho zpracování válečné tematiky – což by možná bylo právě téma, které by si z hlediska blízkosti k poetice Skupiny 42 zasloužilo podrobnější rozvedení). Snad autor práce nechtěl čtenářovo vnímání před čtením rozborů zatížit apriorními tezemi o styčných plochách Thomase se skupinovou poetikou a tvorbou Haukové, a záměrně tedy uvádí více až v samém závěru oddílu o překladech (u Koláře ovšem tyto obecné úvahy analýze předcházejí a nijak to nevadí, naopak). Vzhledem k obtížnosti Thomasových básní a faktu, že skoro žádná z nich není v rozboru překladů citována jako celek, ale zpravidla máme před sebou jen

úryvky, by ovšem bylo asi vhodnější, aby analytické části předcházelo důkladnější zasvěcení do Thomasovy poetiky a také její možné rezonance v českém prostředí.

Pokud jde o samotné srovnávání překladů Jiřiny Haukové s originálem a jednotlivých překladových verzí mezi sebou, autorovy závěry ohledně práce Haukové na Thomasovi jsou rozumně umírněné, tj. nesnaží se za každou cenu najít v celkovém přístupu Haukové a zejména pak v úpravách textů mezi první a druhou verzí jednoznačné tendence, když tam vysledovatelné pravděpodobně nejsou (že se autorka snaží o co nejlepší kompromis mezi významem a tvarem, je konstatování nepochybně pravdivé, zároveň ale natolik obecné, že platí téměř pro každého překladatele poezie, který nepřekládá prózou). Naproti tomu v Kolářových překladech Sandburga, myslím, autor Kolářovu snahu o „depoetizaci“ v pozdějších verzích úspěšně prokazuje. I tady bych ale byla možná terminologicky opatrnější a přinejmenším si položila otázku, nakolik lze za cílenou „depoetizaci“ inspirovanou ideovými východisky Skupiny označit prosté odstraňování filologických omylů, kdy autor v první verzi jednoduše mylně připsal určité formulaci nebo gramatické struktuře originálu vyšší míru příznakovosti, a i v češtině je tedy přeložil příznakovějším jazykem, než by se patřilo – což později napravil. Je ale pravda, že sám autor na konci své tvrzení o depoetizaci upřesňuje poznámkou, že patos v první verzi lze přičíst spíš Kolářově překladatelské nezkušenosti (s. 149).

Dále bych měla několik obsahových výhrad k autorovu hodnocení překladů Jiřiny Haukové – jde sice o jednotlivosti, ale všechny se týkají téhož aspektu, totiž náboženských konotací Thomasovy poezie, a proto mi v souhrnu nepřipadají bezvýznamné:

Na s. 51 autor hodnotí negativně změnu, k níž došlo v pasáži básně *My five and country senses*: *První strofa posledně citované básně končí v originále veršem „My nostrils see her breath burn like a bush“ (s. 70). Ve výboru Zvláště když říjnový vítr je tento verš přeložen takto: „Mé nozdry spatří její dech jak křoví žhnout“ (s. 26). Druhá verze působí básnický ochable: „Mé nozdry spatří její dech jako hořící keř“.* Neměl by autor, než vysloví soud o básnické ochablosti, vzít v úvahu, že Hauková možná spatřovala v textu narážku na „burning bush“, tedy zjevení Hospodina Mojžíšovi v podobě hořícího keře? (Navíc, už mimo biblické asociace, je v druhé verzi i silnější zvukomalba pomocí hlásky *ř* a slabiky *ří*, kterou se překladatelka zřejmě snaží nějak nahradit původní explozivní *breath – burn – bush*.)

Na s. 63 najdeme tento závěr: *Některé rozdíly mezi oběma výběry ukazují na určitou tendenci k poetizaci. Příkladem takového směřování je název a incipit básně „And death shall have no dominion“ (s. 56). Zatímco v první verzi zní „A vláda smrti skončí“ (s. 25), v druhé se – zřejmě pod vlivem originálu – báseň jmenuje „A smrt nebude již panovat“.* Zde autor opět pomíjí fakt, že jde o citaci epištoly sv. Pavla Římanům (6:9), a že tedy případná úprava názvu mohla být motivována nikoli neurčitou tendencí k „poetizaci“, ale daleko spíš snahou Haukové přiblížit se dikci původního biblického citátu (v kralické i ekumenické verzi se vyskytuje právě sloveso *panovat*).

Na s. 57 pak Petr Eliáš srovnává dvě verze úryvku z básně *Na sňatek Panny*, která je biblickými odkazy přímo protkaná. Bohužel se mi nepodařilo sehnat starší výbor, ale z výboru Kapradinový vrch cituje autor mylně pasáž, v níž prisuzuje Jiřině Haukové naprosto zásadní nepochopení originálu (které ovšem sám nekomentuje, jako by o něm nevěděl):

Okamžik zázraku je nekončícím bleskem
a **ve stopách Galileových** se loďstvo holubic skrývá,
ale zázračné panenství, staré jak bochníky chleba a ryby...

Skutečný překlad Haukové z tohoto výboru zní:

Okamžik zázraku je nekončícím bleskem
a **v jeho stopách se na galilejských vodách** loďstvo holubic skrývá,
ale zázračné panenství, staré jak bochníky chleba a ryby...

Což podstatně více odpovídá originálu (uvádím všech šest veršů, protože umístění příslušné pasáže v originále je jiné než u Haukové):

Surprised in the opening of her nightlong eyes
His golden yesterday asleep upon the iris
And this day's sun leapt up the sky out of her thighs
Was miraculous virginity old as loaves and fishes,
Though the moment of a miracle is unending lightning
And the **shipyards of Galilee's footprints** hide a navy of doves.

Je možné, že se omyl s Galileem vyskytuje v první verzi překladu (tu nemám k dispozici) a autor příslušnou pasáž omylem zkopíroval i do verze druhé a tím překladatelce chybu připsal takřkajíc „natvrdo“, ale ať už je to jakkoli, v básni, kde se hovoří o zázračném panenství, chlebech a rybách a podtextově se naráží i na Ježíšovu chůzi po vodách Galilejského jezera, čtenáře výskyt Galilea namísto Galileje poněkud překvapí a zejména ho udiví, že ho autor nijak nekomentuje, když v témž oddíle někdy glosuje daleko menší odchylky Haukové od originálu.

Ve světle autorova hodnocení předchozích dvou překladatelčiných úprav mě také napadlo, zda by nebylo bývalo vhodné pořídit si pro účely analýzy překladů Haukové alespoň některý ze tří výkladů Thomasovy poezie, o nichž Hauková v doslovu ke *Kapradinovému vrchu* výslovně uvádí, že je používala. Ne vždy se kritikovi poštěstí mít přesné informace o tom, s jakými interpretačními zdroji překladatel pracoval, a vzhledem k obtížnosti Thomasových básní a mnohosti možných výkladů by asi při posuzování překladatelčiných řešení bylo dobré takové šance využít. V bibliografii ale žádná z uvedených knih není – byť s novějšími thomasovskými zdroji autor samozřejmě pracoval.

Na závěr reflexe autorových analýz bych se ještě chtěla věnovat srovnání Haukové a Koláře na překladu *Pusté země* a poté samotnému shrnutí. Autorovo hodnocení překladu Haukové a Chalupického se jeví jako podložené – konstatuje, že základní vlastnosti Eliotova originálu, zejména na významové rovině, se zachovat podařilo, ale že překlad často nivelizuje jeho zvukové kvality a také aspekt eliotovského „mnohohlasí“, zejména kontrast vysokého a nízkého. Stejně tak se na základě srovnávaných ukávek jeví jako oprávněné vyzdvižení Kolářova překladu za větší pozornost vůči zvukové stránce básně. V tomto směru je zajímavé, že Jiřina Hauková, kterou autor v závěru práce označuje doslova za „básnířku slova a zvuku“, vychází z eliotovského srovnání o poznání hůře. Vzbuzuje to jednak otázku, zda je faktor druhého spolupřekladatele (notabene tak silné osobnosti, jakou byl Chalupický, možná už v té době i životní partner Haukové) opravdu něčím, co lze „ponechat stranou“, a také trochu lítosti, že zjištění o postupech Haukové a Koláře v jejich vlastní tvorbě a v překladech jednoho a druhého básníka, kterého si každý vybírají, nejsou už v průběhu samotných analýz překladů konfrontována ještě důsledněji (když autor na začátku uvádí, že „s určitým konvolutem zjištěných vzorců a stylistických tendencí přistoupíme k analýze překladů a budeme ověřovat, zda podobné směřování vykazují i ony“). *Průběžnější* a ještě podrobnější propojování toho, co bylo zjištěno o tendencích původní tvorby, s analýzou překladů, tj. důslednější zaostření na to, co z poetiky obou básníků se projevuje či neprojevuje v zacházení s překlady, bych vzhledem k tomuto úvodnímu „slibu“ uvítala. Autor se ke své úvodní ambici „sestavit pokud možno komplexní stylistický profil jednotlivých překladatelů“ (s. 8) na konci vrací, ale jeho závěr je hodně stručný: *Nelze říct, že by některý z nich nějak výrazněji uplatňoval vlastní poetické zásady a metody, naopak na některé své frekventované nástroje (u Haukové je to neologizace, u Koláře například anafory) často rezignují v zájmu jiných složek básně. Nelze tedy říci, že by studium původní a překladové tvorby básníků odhalilo prvky nějakých jejich individuálních*

překladatelských stylů, což byla jedna z hypotéz této disertační práce. Oceňuji rozhodně, že autor svoje původní předpoklady a ambice ve světle výsledků svých analýz reviduje; jen se domnívám, že by si mohl pro tento závěr vytvořit ještě spolehlivější základnu častějšími výslovnými odkazy k původní tvorbě v analytických kapitolách o překladech – i kdyby mělo jít jen o konstatování, že mezi postupy původní a překladové tvorby v daném případě žádná výrazná souvislost není.

Dotazy k obhajobě:

Autor v úvodu píše, že Jiřina Hauková „program skupiny naplňovala spíš svou překladatelskou prací“. Její účast na překladu Eliotovy *Pusté země* to, myslím (přinejmenším samotnou volbou díla), dokumentuje zřetelně – styčné body Eliotovy poetiky s tezemi J. Chalupického o kulturní a dějinné zakotvenosti umění i sama tematika moderního města o tom svědčí. Chtěla bych nicméně autora práce požádat, **zda by mohl podrobněji pohovořit o tom, v čem spatřuje návaznost na poetiku Skupiny 42 u překladatelské práce Haukové na Dylanu Thomasovi.** Sbírkky, které mají podle něj k této poetice nejužší vztah, jsou z poloviny 40. let, první thomasovský výbor z roku 1958 a prvních šest Thomasových básní (nepočítáme-li jeden překlad pro potřeby sjezdu spisovatelů v roce 1949) uveřejnila Hauková až v roce 1956.

Tato časová diskrepance samozřejmě nemusí nutně vadit – je možné, že do volby překládaných tvůrců a samotných překladů se skupinová poetika promítala i poté, co se od ní Hauková v původní poezii vzdálila. V práci to ale příliš přesvědčivě doloženo není. Sám autor uvádí při charakterizaci skupinové poetiky, že „dokumentárnost, depoetizace a prozaizace, to mají být a jsou hlavní principy nového umění“. Hauková pak píše (a autor ji cituje), že v Thomasově poezii význam vychází stále „z bezbřehé obrazivosti“ (což je formulace dosti blízká onomu „ohňostroji imaginace a citu“, před kterým Kolář a Skupina chtějí dávat přednost „mužnosti“, „nevyhýbavé tvrdé pravdě“ a „prozaičtění poezie“). Nechci se ale chytat slov – jen mě zajímá, v jakých přesně básních či sbírkách autor ono spříznění spatřuje (myslím tím Thomasovu blízkost k východiskům skupiny, nikoli jen ke konstantám osobní poetiky Haukové – tam autor mluví jako o styčných bodech o úniku do dětství a k přírodě, což opět poněkud kontrastuje s „městem“ a „mužností“ akcentovanými v proklamacích Skupiny). Pravda, autor v závěru uvádí, že „básně Dylana Thomase jsou... tím, po čem volala Skupina 42, tedy poezí, v jejímž středu stojí člověk a která kolem něj utváří svět, v němž žije“. To je ovšem výrok natolik obecný, že se dá vztáhnout na většinu dobré poezie, a opět tedy nepůsobí – při absenci konkrétnějších dokladů – jako příliš přesvědčivý styčný bod. Připadá mi, že tato určitá nevyváženost v míře sepětí překladu se skupinovou poetikou (toto sepětí je z práce podstatně zřejmější u Koláře než u Haukové) se půvabně odráží i v závěrečné formulaci autoreferátu: *Práce v zásadě potvrzuje počáteční hypotézu a lze říct, že překlad skutečně tvoří jednu ze dvou rovnocenných linií v tvorbě obou autorů a že svým způsobem pomáhá naplňovat i požadavky skupinové poetiky.*

A ještě bych prosila o jedno vyjasnění:

V autoreferátu se uvádí: Pro účely disertační práce nejlépe posloužily sbírky *Cizí pokoj* a *Oheň ve sněhu*. **Sbírkku *Oheň ve sněhu* ale autor ve vlastním textu práce nijak neanalyzuje – jde o omyl ve formulaci obsažené v tezích?** Na druhou stranu, *Oheň ve sněhu*, vzhledem k tomu, že vyšel v roce 1957 a autorčin první výbor z Thomase v roce 1958, by se jevil jako logická položka k zahrnutí.

Zajímalo by mě také, **zda Jindřich Chalupický ovlivňoval svými radami i tvorbu Jiřího Koláře** (u Jiřiny Haukové coby životní partnerky lze asi takový vliv předpokládat). Autor uvádí jako příklad Chalupického působení na „jeho“ básníky korespondenci s Ivanem Blatným, ale tomu se práce blíže nevěnuje. Naproti tomu Vladimír Karfík uvádí, že Kolář „už šel cestou, kterou Chalupický v poezii hledal“ a mluví o osudovosti setkání Chalupického s poezií Jiřího Koláře (spíše než o významu, jaký mělo pro Koláře setkání s tezemi Chalupického).

Na závěr bych ráda zdůraznila, že všechny výše uvedené připomínky či žádosti o upřesnění jsou také a snad i především odrazem toho, do jak podnětného a složitého tématu se autor pustil, a rozhodně by tedy neměly zastínit přínos a originalitu práce jako celku. **Práce Petra Eliáše splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji hodnotím klasifikací *prospěl*.**

V Knovízi, 17. 10. 2020

Mgr. Zuzana Šťastná, Ph.D.
Ústav translatologie FFUK